

Kilder og hjælpemidler til tysk sprog

Farø, Ken Joensen

Publication date:
2014

Document version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Farø, K. J. (2014, sep). Kilder og hjælpemidler til tysk sprog.

Kilder og hjælpemidler til tysk sprog for dansktalende.

En kritisk-metodisk indføring [procesdokument; vs. 250914]

Af Ken Farø

Om brug af kilder

Når man bruger noget som *kilde* til noget, betyder det, at det er et vidensgrundlag for noget andet. Nogle kilder er simpelthen lavet med henblik på at blive brugt som informationsredskaber, mens andre blot kan bruges som sådanne i en bestemt situation. Fx er nettet ikke konstrueret med henblik på at lave sproglige undersøgelser, men det betyder ikke, at der ikke er sider af det, der ikke kan bruges til netop det.

Om plagiat

I akademisk sammenhæng er noget af det værste, man kan gøre, at foregive, at man selv har udtænkt en bestemt tanke, hvis man i virkeligheden "bare" har overtaget den fra en anden. Det hænger sammen med, at i den akademiske verden er ikke bare viden, men i særlig grad *originalitet* en vigtig kapital, dvs. evnen til på et solidt grundlag at udvikle nye ideer, som kan bruges af andre til fx at løse bestemte opgaver med. Skal man således videreformidle noget til andre, er det ikke alene god skik at nævne, hvor man har oplysningen fra. Det er simpelthen **ulovligt** at "glemme" at nævne kilden, når man agerer inden for en akademisk kontekst. Og det gør I pr. definition, når I færdes på universitetet eller som repræsentanter for det.

Et uskyldigt eksempel: Jeg opfordrede for nogle år siden de studerende til at finde exx på *homografe* ord, der ikke samtidig var *homofone*. En flittig, og, troede jeg, original og dygtig studerende, lagde flg. eks. ud på Absalon: *Montage* (ugedagen i pluralis) vs. *Montage* (udtalt "-ta:sjø", altså 'montering'). Flot kombineret, tænkte jeg, indtil jeg googlede hele molevitten og kom ind på den tyskschweiziske Wikipedia. Det var lidt for snedigt, men den slags bliver altså også opdaget, selv om det var fra en mindre Wiki-version. Nu var det ikke nogen eksamenssituation, men det er alligevel begyndelsen til et sidespor, så jeg vil opfordre alle til at passe gevaldigt på med at angive, hvor de har deres viden fra. Jeg har også taget eksaminander i plagiat, og det er altid trist og dramatisk og ikke særlig rart for nogen, heller ikke for eksaminator, tro mig.

Internettet

Kan bruges til mange ting. Dels kan man jo kommunikere via det, man kan finde en masse oplysninger på det, og så kan man også bruge det til at undersøge ting vha. det som kilde. Men ligesom man skal være varsom med de oplysninger, man får direkte serveret fra nettet, er man nødt til at være varsom med at bruge nettet som kilde til sproglige undersøgelser.

Fordele ved nettet som kilde

Nettet er enormt. Det indeholder stort set alle teksttyper. Disse to fordele finder man ikke samlet noget andet sted. Så selvfølgelig skal det udnyttes til sprogundersøgelser. Det kan fx bruges til flg.:

1. at tjekke, om et ord overhovedet eksisterer, er sjældent, udbredt eller hørfrekvent. Fx kunne man snildt danne flg. sammensætning vha. det tyske sprogs regler: *Fahrraddiebumerziehungsanstalt*. Men det skulle undre mig meget, hvis ordet nogensinde var blevet ytret. Det giver nettet i det mindste en indikation af: 0 træffere på Google, som fanger milliarder og atter milliarder af tekstsider (søgning 250914). Til sammenligning skriver Google ved en anden kompleks søgestreng som "Jugendstrafvollzugsanstalt" tallet 12.000.

Man sætter anførselstegn omkring flere ord i en ordkæde (fx "Art und Weise"), hvis man vil have lige præcis de ord i den form og rækkefølge undersøgt. Det betyder så at, evt. andre bøjningsformer ikke bliver søgt på (fx "ich habe es satt" vs. "Ich hatte es satt"), men man kan ikke få det hele (se også under **korpora**).

De tal, søgemaskinen giver, kan ikke bruges til at sige noget om absolut hyppighed. Ingen ved helt, hvad de dækker over, for der er masser af gentagelser i hjemmesiderne. Så det drejer sig bare om en *indikation* af hyppighed. Vha. en søgemaskine kan man altså bekræfte (verificere) eller afkræfte (falsificere) en antagelse (hypotese).

I forbindelse med oversættelse er det en fin funktion, for når man oversætter, ryger man tit ud i noget hjemmelavet pga. forskelle mellem de to sprog. Hvis man vil sikre sig mod det, er det en god ide lige at tjekke sine ideer for en vis udbredelse og i de rigtige tekster.

Personligt har jeg foreslået et par håndfulde termer i løbet af min tid som forsker, herunder *fiktionsym*, *onomasiologiskhed*, *inventariografi* og *audience nursing*. Hvordan det er gået de fire begreber, kan man jo tjekke på nettet. Er de slået an? Og hvordan ser det ud med udtrykket *at glæfte*, som en kollega har forsøgt at udbrede gennem en del år med betydningen 'glemme at vedhæfte'?

Ulemper ved nettet som kilde til sproglige undersøgelser

Der er masser af funktioner, en søgemaskine ikke kan hjælpe med:

Man kan ikke tjekke ords stavning (ortografi) vha. en browser. De exx, man får, er alene et udtryk for, hvordan folk rent faktisk skriver, ikke om det er i overensstemmelse med de gældende regler. Men nogle gange kan det jo også være det første, man vil se på.

2. Det er svært at søge på komplekse flerordsudtryk, hvis deres komponenter kan bøjes: *etw geht jm einen Dreck an* vs. *Es war einmal*. Det første udtryk har udskifteligt subjekt, dativobjekt og verbaltempus (udsagnsordets tid): Fx *Die Sache/das/diese Geschichte/... geht/ging mir/dir/euch/Ihnen einen Dreck an*. Det andet optræder altid sammen uden nogen ord imellem sig.

Leksika

Sammenlignet med ordbøger er leksika typisk mere orienteret mod *verden* end mod *sproget*. Det er ikke altid nemt (eller hensigtsmæssigt) at opretholde denne skelnen, men i hovedtræk holder den.

Specialleksika til sprogvidenskab

Bussmann *Lexikon der Sprachwissenschaft* og Metzler *Lexikon Sprache* er to gode bud på allround-opslagsværker til de vanskelige begreber og termer.

Håndbøger

HSK-serien er 30-40 enorme samlinger af korte artikler, som giver en indføring i centrale dele af sprogvidenskab. De er skrevet af førende eksperter fra hele verden. HSK står for Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Der findes f.eks. HSK-bind til oversættelse, semantik, tysk som fremmedsprog og meget andet. Som studerende har man elektronisk adgang til dem via KB.

Wikipedia vs. Den store danske encyklopædi

Der er mange forskelle mellem Wikipedia og Encyklopædien: førstnævnte er skrevet af hvem som helst, der vil bidrage, og som ikke bliver slettet igen, fordi vedkommende saboterer el. ikke ved, hvad han eller hun laver. Sidstnævnte er skrevet af anerkendte forskere. Det giver en anden sikkerhed, men det giver også konservatisme mht. bl.a. udvalg af emner. Fx kan man på Wikipedia finde opslag om forskellige Pokemon-figurer; dem leder man forgæves efter i Encyklopædien, som på sin vis er finere på den og dermed mindre demokratisk.

Oversættelsesmaskiner

egner sig måske til at få et vist indblik i indholdet af en tekst forfattet på et sprog, man ikke behersker, men drejer det sig om at man skal aflevere et færdigt produkt, kan værktøjet ikke anbefales som hjælpemiddel, fordi risikoen for uopdagede fejlkilder og dårlig stilistik, man overser, er ekstremt stor. Og på studiet skal man jo alligevel lære sproget at kende (og kunne) i dybden, så de er egentlig kun af kuriøs eller meta-interesse for os. *Google Translate*, diverse apps m.m. er bedst til simple, entydige tekster.

Google Books

er interessant, hvis det drejer sig om at isolere et sprogligt fænomen til en særlig periode el. tidspunkt. Man kan også bruge GB til at undersøge udviklingen af et eller andet over tid. Man går ind på GB og vælger avanceret og definerer dernæst det tidsrum/tidspunkt, man er interesseret i.

Prøv fx at undersøge, hvornår anglicismen *Tempolimit* ser ud til at være kommet ind i tysk. Eller om man før 1933 også talte om *Endlösung*, og i hvilken forstand.

Bibliografier

er meget omfattende oversigter over litteratur, der er udkommet inden for et bestemt område. En vigtig afslagsen er *Germanistik*, der står på Institutbiblioteket på 5. sal på hylden mod vindeltrappen. Her er registreret de vigtigste udgivelser fra faget hvert år til en gang i 90'erne. Fra 2009 og frem findes den på:

http://rex.kb.dk/primo_library/libweb/action/search.do?dsct=2&fctN=facet_tlevel&rftGrp=show_only&fbg=&scps=scope%3A%28KGL%29&fctV=online_resource&tab=default_tab&dstmp=1349426165525&srft=rank&ct=facet&mode=Basic&dum=true&vl%28526709617UI1%29=journals&indx=1&tb=t&vl%281UIStartWith0%29=contains&vl%28freeText0%29=germanistik&fn=search&vid=KGL&vl%28468199667UI0%29=any&fromLogin=true

(sikke et link!).

Projekt Gutenberg

indskanner tekster på nettet, der er ældre end 70 år gamle, hvad der giver mulighed for at søge elektronisk på lidt ældre sprog.

ADL - Arkiv for Dansk Litteratur

har gode søgefaciliteter for danske klassikere.

Ordbøger

En ordbog er ikke bare en ordbog; der findes utroligt mange typer. Faktisk behøver en ordbog hverken at være en bog eller at have ord som fokusområde. Den kan være en cd-rom eller ligge på nettet, og den kan have fokus på faste udtryk eller orddele (fx affikser som *-heit*, *be-* eller førsteled som *US-* eller sidsteled som *-Mutter*). Der er betydningsordbøger, retskrivningsordbøger, synonymordbøger, antonymordbøger, ideolektordbøger, fraseologiske ordbøger, retskrivningsordbøger, purismeordbøger, varietetsordbøger, neologismeordbøger, valensordbøger, historiske ordbøger, onomasiologiske ordbøger usw. usf.

Noget meget vigtigt er, at ordbøger sjældent er så optimale værktøjer, som man skulle tro. Selv hvis man er superbruger, dvs. kan udnytte og overskue ordbogen fuldt ud (og det kan rigtig mange studerende ikke, så vi laver nogle øvelser), er der stadig meget, man ikke bare kan udnytte ukritisk. Det er langt vanskeligere at lave en perfekt tosprogsordbog end en etsprogsordbog, fordi sprogene bare ikke passer sammen 1:1, og der er mange faldgruber. Man skal især være obs på flg.: 1) der mangler mange opslagsord; de fleste ordbøger kan ikke følge med sprogudviklingen; 2) mange ordbøger hænger fast i det sproglige udtryk snarere end indhold og funktion (for det sidste kræver abstraktion); 3) sproget er ofte meget utidssvarende i tosprogsordbøgerne; 4) der er typisk en masse ord- og udtrykstyper, man ikke kan slå op af traditionsgrunde.

Her er nogle meget vigtige ordbøger online:

Dansk:

Fra 1955-nu:

<http://ordnet.dk/ddo/>

Fra 1700-1955:

<http://ordnet.dk/ods/>

Tysk:

Grimms Deutsches Wörterbuch er en historisk ordbog, som udkom mellem ca. 1820-1960 (!). Den er i mange bind, står på Institutbiblioteket, 5. sal, men er altså også på nettet.

Duden findes som både retskrivnings- og betydningsordbog i reduceret udgave på nettet.

DWDS er også netbaseret og står for *Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache*. Med tilknyttet korpus.

Databaser

Der findes efterhånden rigtig mange specialiserede databaser om alle mulige emner. Eksempelvis kan man søge blandt 141.000 tyske reklameslogans på <http://www.slogans.de/>, du kan lede efter film og fx studere deres titler, tekstning eller synkronisering på <http://www.ofdb.de/view.php?page=start>, . Her er det bare med at gå i gang med sine gode ideer og en browser.

Registre

Leder du efter noget indledende litteratur til et emne, du skal sætte dig ind i, så er *Mål og Måles* stikordsregister et godt sted at starte: <http://www.malogmæle.dk/register.html>

Det er et meget fintmasket register, som henviser til efterhånden 1000-vis af sprogartikler, tidsskriftet har udgivet i de seneste 35 år. De fleste af dem er tilgængelige online.

Korpora

Et korpus er en samling sprogmateriale, der er lavet med det formål at undersøge sproglige spørgsmål. Faktisk kan man samle sit eget korpus til fx en opgave. Men det, man i dag især forstår ved begrebet, er kæmpestore elektroniske databaser som ofte er forsøgt balanceret mellem forskellige genrer, og som indeholder en række sofistikerede søgefunktioner, som man fx overhovedet ikke har med Google.

<http://ordnet.dk/korpusdk/>

Her er en oversigt over en række tysksprogede korpora:

http://www.linguistik.hu-berlin.de/institut/professuren/korpuslinguistik/links-en/korpora_links#german

Det er nok især disse to, der er interessante for jer:

<http://www.dwds.de/resource/kerncorpus/>

<http://wortschatz.uni-leipzig.de/>

Jeg demonstrerer et par korpussøgninger til forelæsningen, men prøv selv at gå ind og lege lidt med dem.

Portaler

Der er et hav af mere eller mindre faglige portaler med materiale og tekst om tysksproglige emner. Se fx <http://www.onomastik.com/> om de mange forskellige navnetyper, der findes, kig på <http://www.medienlinguistik.net/login.php?dest=>, hvis du kunne være interesseret i medier og sprog, eller tjek <http://sproget.dk/>, som både indeholder hjælpemidler, materiale og tekster om sprog, især dansk. Herfra er der også indgang til en masse andre sites om sproglige emner.

Denne indeholder forskellige interessante hjælpemidler til tysk: <http://www.canoo.net/>

Hvis nogen falder over andet interessant, så send endelig linket, så andre kan få glæde af det. Det vil blive tilføjet her.

Grammatikker

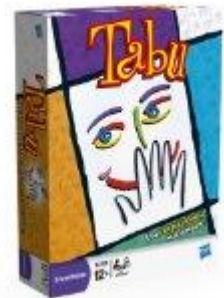
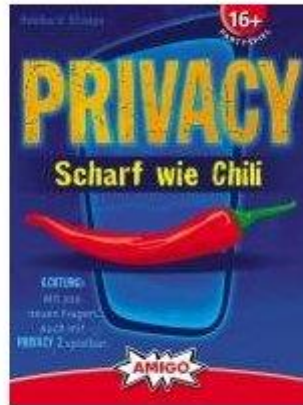
kan man selvfølgelig ikke undvære, men der er mange typer: fx 1) modersmålsgrammatikker, dvs. primært rettet mod tysktalende, men selvfølgelig kan de også anvendes af lærere. 2) Deciderede lærergrammatikker som Helbig/Buscha, der altså ikke retter sig mod nogen bestemte typer lærere, men bare brugere, der ikke har tysk som modersmål. 3) Det gør kontrastive tyskgrammatikker for dansktalende imidlertid, og af dem kan fx nævnes a) Kaper, b) Rossen, c) Peter Jørgensen, d) Gyldendal og e) Lauridsen/Poulsen. De kan være mere eller mindre kontrastive, altså eksplicit sammenlignende med dansk, og det er helt sikkert, at ingen af dem er optimale. Men det er lettere at konstatere end at levere noget mere optimalt selv.

Her er et link til elementær grammatik: <http://tyskgrammatik.blogspot.dk>

Spil

"Spil, for satan, spil!", sang TV2's Steffen Brandt i et af bandets tidlige 80'er-numre. Det budskab vil jeg gerne viderebringe, for der er ikke noget, der udvikler ens sprog som leg og konkurrence, hvor sproget både

skal forstås og bruges aktivt under afslappede eller sjove former. Det kan være quizspil, ordlege (Scrabble på tysk), gæt og grimasser m.m., se fx amazon.de for disse exx:

- *Tabu* har jeg selv været med til at spille en del gange, og det er ret sjovt og udviklende, fordi det gælder om at forklare et ord for holdet, idet man ikke må bruge en række angivne ord i forklaringen, som man selvfølgelig står og mangler.

Oversatte bøger, brugsanvisninger m.m.

Man kan få meget interessant ud af at sammenligne en oversat tekst med sin original. Meget kan findes på nettet, fx brugsanvisninger. Men man kan også skaffe tyske originalromaner og deres danske oversættelse eller danske og vice versa.

Tyske film tekster til dansk

er en anden spændende kilde at arbejde kontrastivt med, og som er kendetegnet ved bl.a. en særlig *komprimering* og den såkaldte *sladreeffekt*, for tekstningen skal jo ikke bare fungere i sin egen ret, men også passe til både lyd- og billedsiden, der kører *samtidig med* teksten.

Paralleltjekster

er en meget vigtig metode til kontrastive undersøgelser ved siden af de allerede nævnte oversatte tekster. Ideen er, at man ser på sammenlignelige teksttyper, dvs. med samme grundlæggende pragmatiske funktion, fx en vittighed, en tale, en opskrift. Metoden er også meget nyttig ifm. oversættelse: Inden man oversætter fx en roman, der foregår i et hospitalsmiljø, bør man researche ved at orientere sig i

paralleltekster som fx journaler, stuegangssamtaler, medicinsk værkstedssprog, læge-patient-samtaler etc. på begge sprog.

Nyhedsmedier

Ikke mindst som hjælpemiddel til at vedligeholde og frem for alt udbygge sit tysk, er nettets udbud af skrevne og audiovisuelle medier en Guds gave til homo germanisticus. Hvem der havde haft de muligheder under sine egne studier. Prøv at høre her: Nettet fandtes knap nok, og e-mailen blev først udbredt efter mit speciale. Jeg kunne ved gud ikke se, hvad jeg skulle bruge det pjat til dengang, da vi skrev papirbreve til vores undervisere - i konvolutter!

Stort set alle netaviser har også videoarkiv, hvor man har mulighed for at træne sin lytteforståelse på små korte klip, ligesom ved screeningen. Ellers er aviser og ugeblade jo et skatkammer af sprog, hvor der optræder mange forskellige tekstgenrer inden for den overordnede genre avis:

Der findes en masse gode tyske aviser og ugeblade (fx Die Zeit, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Süddeutsche Zeitung, Neue Zürcher Zeitung, Tagesspiegel, Tageszeitung, Die Welt). Læg dem fx ind på din pc eller smartphone som bogmærke eller på det virtuelle skrivebord.

Youtube

er heller ikke ringe, når det handler om at konfrontere sig selv med talt og skrevet tysk. Se fx gamle Harald Schmidt-klip, en af de ondeste og skarpeste tysksprogede humorister overhovedet.

Om lytteforståelse

som det altid kan betale sig at træne:

http://www.emu.dk/gym/fag/ty/didaktik/it_i_tysk/index.html

http://www.emu.dk/gym/fag/ty/didaktik/it_i_tysk/Coole%20deutsche%20Musik%20-%20Mette%20Hermann%20-%20August%202011.pdf

Eller lav selv diktat med nyhedsvideoer fra nettet. Det lærer man utrolig meget af.

Tysk radio

Download App'en *Deutschlandradio* på din smartphone. Den er guld værd. Så kan du høre tysk om Tyskland og verden mens du venter, lukker øjnene eller vasker op. Og ja: radioen eksisterer endnu, og den har visse fordele.